

فرخندہ لودھی

فرخندہ لودھی 25 اکتوبر 1937ء نوں مشرقی پنجاب (بھارت) دے شہر ہوشیار پور وچ نوازاں دے گھر پیدا ہوئیاں۔ 1947ء وچ قیام پاکستان توں بعد ایہہ خاندان ساہیوال (منٹگمری) آن دیا۔ میٹرک دا امتحان 1953ء وچ پاس کیتا تے بی۔ اے تک تعلیم ساہیوال اسی حاصل کیتی۔ 1958ء وچ لاہریری سائنس دا ڈپلومہ کر کے ملازمت دا آغاز کوئین میری کالج لاہور توں کیتا۔ 1963ء وچ ایم اے اُردو تے 1978ء وچ ایم اے لاہریری سائنس دے امتحان پاس کیتے۔ اوہ مختلف کالجواں دیاں لاہریریاں وچ لاہریرین دی حیثیت وچ کم کردیاں رہیاں پر ایہدے نال نال تخلیقی سفر وی جاری رہیا۔ تخلیق وچ ایہناں نے اُردو تے پنجابی وچ افسانوی ادب نوں اپنے اظہار دا خاص ذریعہ بنایا۔ گورنمنٹ کالج لاہور توں ریٹائر ہو گئیاں۔ پہلاں اُردو وچ لکھدیاں سن تے ایہناں دے دو ناول 'حسرت عرض تمنا' تے 'پنجرہ' شائع ہوئے۔ افسانیاں دے تن مجموعے 'شہر دے لوگ'، 'آرسی' تے 'غواہوں کے کھیت' اُردو دے افسانوی ادب وچ اک نوکیلا روپ لے کے ظاہر ہوئے۔ پنجابی وچ کہانی ایہناں نے کافی عرصہ پہلے شروع کر دتی سی تے کہانیاں دا اک مجموعہ 'چنے دے اوہٹے' پنجابی دے افسانوی ادب وچ خاص اہمیت دا حامل اے۔ ہن اوہناں دا اک پنجابی ناولٹ 'جند دا انگیار' سامنے آیا اے۔ ایس توں دکھ پنجابی مضمونان دی اک کتاب 'زنانی دے روپ' وی شائع ہوئی اے۔ بالا لئی ایہناں دیاں کہانیاں بڑیاں دلچسپ تے فکر انگیز ہوندىاں نیں۔ ایس توں دکھ ایہناں دے تحقیقی کم دے سلسلے وچ دکھو دکھ بڑے مفید ترجمے تے سروے رپورٹاں وی شائع ہو چکیاں نیں۔

پچھلی پڑھائی

ماسٹر جی ہو ران نوں ایس گلی وچ دسدیاں بوسہتے نہیں تے گھٹو گھٹ پنجنھی ورہے ہو گئے نہیں۔ گلی نے ایہناں ورہیاں وچ کئی بانے بدلے پر ماسٹر جی دی حالت نہیں بدلی، ہاں سراوہناں دے کپڑیاں جیہا گھس میلا ہو گیا اے تے بُت ادھورانا — اودہ ارج وی ہتھ وچ چھمک پھڑی موری دے کنڈھے جماعت لاکے محلے دے نکیاں بالال نوں پچھلی پڑھائی کرارہے نہیں۔ بال اپنے ٹٹے کھتے بستیاں چون کتاباں قاعدے ہولی ہولی کڈھدے، اپرنیلے اسمان ول تکدے نہیں، جتھے گڈیاں، مُنکلاں، اڈدیاں تے کبوتر قلابازیاں کھاندے نہیں۔ نیانیاں دی امنگ پتی ڈور ناں کجھی، نازک پراں تے سوار، کھلی فضا وچ تاریاں لاؤندی اے۔ جدوں بالال دیاں نظراں کتاب توں اسمان ول چھڑپے لاؤندیاں نہیں تے ماسٹر جی نوں قہر چڑھ جاندا اے پر اوہ کسے نوں چھمک نال مار نہیں سکدے۔ چھمک زمین تے مار مار کے اکھدے نہیں۔

”اوئے اوئے“ بے وقوف! گھروں پڑھن آئے اوکے پٹنگ بازی کرن۔“ اودہ چھمک چک کے مارن دا ڈراوا دی دیندے نہیں بس ایناں کوڈم غم اے ماسٹر جی وچ، فیر جد کوئی چھلیڈا جیہا مُنڈا کٹی ہوئی پٹنگ دی ڈور لٹن لئی نس پیندا اے تے باقی جاتک اوس مُنڈے نوں پھڑن لئی ڈور پیندے نہیں۔ ماسٹر جی بے بس ہو کے بہہ رہندے نہیں۔

ایہہ تماشا روز اسی ہوندا اے۔

اک دن راجو نامی کڈھدیاں کڈھدیاں بھینگی اکھ گھما کے تے کئی واری ہلس

کے اکھیا۔

”ماسٹر جی! ایہہ منڈے تہاڈے وس دے نہیں۔ ہونڈی کھاں میں تہاڈی تھان تے، تسیں دیکھدے ایہہ کنج نسدے نیں گڈیاں پچھے۔“

ایناں اکھ کے راجو مونہہ وچ بڑبڑ کردی زور زور دی جھاڑو مارن لگ پئی۔
”رب وی خورے کیہ سوچ کے بندیاں نوں تھان پتھان سدا جاندا اے۔ ایس نمائے نوں ماسٹر بنا چھڈیا سو۔“

راجو دے پٹھے سدھے ہتھ مارن نال گندیاں چھٹاں اڈ کے ماسٹر جی دے چٹیاں کپڑیاں تے جا پٹیاں۔ ماسٹر جی اچھل کے ذرا کو اکاٹھ ہوئے تے بولے۔
”راجو بھین دیکھ کے، دیکھ کے۔“

کیوں جے اوہ سچے غصے نال اکھ دے تے راجو اوہناں دے بوسے والی تھان کدے صاف ای نہیں سی کرنی اوہ تے ہر ویلے ہنیری بنی رہندی سی۔
ماسٹر جی وچارے گلی دا لکھ، لکھ رنج وی کسدے نہیں۔
”آپ ای خیال کر بھین۔“

”میں کیہ خیال کراں؟ نالی اُتے تسیں آپ ای بیٹھے او میں تے نہیں بہایا۔“
راجو دے مونہہ تے معذرت والی کوئی لکیر وی نہیں سی تے نہ ای اوس ایہہ گل ہس کے اکھی سی سگوں گلہ کیتا۔

”ماسٹر جی ایہہ تھان تے تساں اکاٹھ ای لئی اے، بالاں نوں گھروں نہوا دھوا کے گھلی دا اے تے کوئی اکھ سکھ آون گے تسیں اوہناں نوں نالی بنے بہا چھڈیا کرو، گند وچ بہہ کے چھٹاں توں گھا بردے او، کیہ کہنے تہاڈے۔“

ماسٹر جی مجرماں وانگوں نیویں پائی، راجو نال ایس طرحاں دی وچ وچ دو جے تیجے دن ہو جان دی۔ اوہ ہمیشہ راجو دی قینچی ورگی جیبہ اگے چپ سادھ لیندے۔

جس بندے دے ہتھ گند وچ ہون، اوہدے کولوں چٹ کپڑیئے لوک سدا
 توں ڈر دے آئے۔ ماسٹر جی تے پکے سفید پوش سن۔ اوہناں دے کول راجو دے
 دو مُنڈے پڑھ دے سن ویہاں²⁰ ویہاں²⁰ روپیاں نئے۔ جے اوہ راجو نال وکھا بولے
 تے چالھیاں دا نقصان جھلدے۔ بھانویں اوہ بوہت واری مُنگن پچھوں دیندی
 سی تے پیسہ جیہدے دی ہتھ وچ ہووے اوہ طاقت ور ہوندا لے۔ ماسٹر جی کہندے نیں۔
 ”پیسہ پستول ہوندا لے تے اپنا لائسنس آپ؛ ایس نوں سارے خون معاف
 ہوندا لے نیں۔“

راجو تے اُنج اسی کھنڈی چھری سی، بدرواں کڈھ کڈھ کے ایس دا مُوٹہ
 بدرواں چکیا سی۔

ماسٹر جی دے کئی شاگرد جوان ہو کے نویں نویں کاروباراں وچ رُجھ گئے بعض
 تاں اوہناں کولوں اِنج لنگھ جاندا جویں جان دے اسی نہیں پر ماسٹر جی نوں
 اپنے اوہناں شاگرداں تے بڑا مان سی جیہڑے کار وچ بیٹھے شوں کر کے کولوں دی
 لنگھ جاندا، ماسٹر جی اپنے دل وچ اکھدے :

”کیہ ہویا جے اوہ مینوں سیاندے نہیں بن تے میرے شاگرد۔“ اوہناں نوں
 اوہ ویلے یاد سن جدا یہناں شاگرداں دیاں مانواں مُنڈیاں دی ہاتھ پھڑی آندیاں
 تے بقی کر کے اکھدیاں۔

”ماسٹر جی میں بڑی غریبی آں، بوہتا دے نہیں سکدی۔ اپنے علم دی خیریت
 ایہنوں سکول وچ چلن جوگا کر دیو۔“

ماسٹر جی نوں اوس ویلے اِنج لگدا جویں سمے تے اوہناں دا اسی ہتھ لے لے۔
 اوہناں دور روپے مہینہ لے کے دی پڑھایا تے بڑا چربخ لیندے رہے،
 ہن²⁰ دیہہ روپے ماہوار فی پتہ لیندے سن۔ ماشاء اللہ ترقی تے بھیری کیتی پر ڈیرہ

جیتھے سی او تھے ای رہیا۔ کوٹھڑی دی او ہو رہی جس دے وچ اک منجی ڈاہ کے
تھوڑی کو تھال پچدی سی جیتھے مینہ پانی دے دناں وچ انگیٹھی رکھ کے روٹی ہانڈی
کر لیندے سن۔

لنڈے مستری دا پُت عنایت، ماسٹر جی نوں کدے نہیں بھل سکدا، کڑا کے دی
ٹھنڈ عنایت دے ہتھ پیر پھٹے ہوئے، نلی چوندی کلا کڑنا پجامہ پیروں ننگا ہڑ کر دیا
ترکالاں ویلے ماسٹر جی دی انگیٹھی کول ہتھ پسار کے بہہ جاندا، اک دن ماسٹر جی نے پچھیا۔
”عنایت! تینوں پڑھن دا شوق نہیں کھیڈن دا اے، پڑھیا کر۔“

”پڑھ لاں گا تاں کیہ کراں گا ماسٹر جی۔“

”اوہ کلیا بندہ بن جائیں گا۔“

”بندہ تے میں ہن وی آں۔“

”میرا مطلب اے وڈا آدمی بن جائیں گا۔“

”تسیں تے وڈے آدمی نہیں بنے۔“

”فیر میں کیہ آل عنایت؟“

”تسیں ماسٹر جی اولس۔“

ماسٹر جی چُپ چپیتے رہ گئے۔ بناں لوڑ دے ہانڈی دا ڈھکنا چکیا، دال نوں
اُبال نہیں سی آرہیا پر اوہناں نوں لگیا متاں اُبال آرہیا اے۔

فیر ویکھدیاں ویکھدیاں عنایت جوان ہو گیا۔ پتہ لگا پئی کسی علاقے وچ کباٹیئے
دا کاروبار کر دیا اے تے لما مال بناؤندا اے۔ ہن عنایت دی ماں کدے کدے
ایہدروں لنگھدی تے پل کوئی اچھک کے اوپرے جیسے جی نال پچھدی۔
”کیہ حال اے ماسٹر جی راضی او؟“

عنایت دی ماں پہلے نالوں جوان تے سوہنی ہو گئی اے۔ اوس دی چال وچ

اعتماد لے جیڑا ماسٹر جی نوں بہتھ دج سوٹی پھڑ کے دی نہیں ملیا۔
 اک دن راجو اپنے سب توں نکلے اٹھویں پتر دی بانہ پھڑی آئی تے ماسٹر جی
 دے سامنے آکرٹ کے کھلو گئی۔ اج اوس دی آکرٹ پہلے نالوں دی ودھ سی۔

”لوفیر ماسٹر جی کیہ یاد کرو گے اسل اپنا اخیر ی بال دی تہاڈے کول ہی بہا کے
 پڑھانا اے۔ سکولاں دے ماسٹر آگ لگنے کجھ نہیں سکھاندے۔ ماسٹر جی! میں چاہنی
 آں مُنڈے نوں حرف چکنے آجان۔ باہر جا کے سوکھا رہے گا، خیریں وڈے دونوں
 تہاڈے شاگرد باہر نہیں۔ خورے کیہ کجھ گھلی جانڈے میں مینوں تے اوترے نال
 دی نہیں آؤندے۔ یکرٹلی ویشن دی سی آر، ٹیپ ریکارڈر، بالان دے بولن والے
 کھڑونے، سیٹی والیاں جُتیاں، سیٹے سوائے کپڑے، ٹھنڈی الماری۔“

ماسٹر جی نے اکھاں چک کے تکیا راجو نے اج بڑے سوہنے نوں کپڑے
 پائے ہوئے سن۔

”لوکیں تہانوں ویدہ دیندے نیں میں تہانوں تریہہ دیواں گی کوئی تھوڑ نہیں۔“
 ماسٹر جی راجو دے چھوٹے پتر نوں پڑھاندے رہے۔ چھ مہینے ہو گئے سال
 لنگھ گیا، ایس سال دے دج راجو چار یا پنج واری پیسے دتے اوہ دی توڑ توڑ
 کے نال ایہہ وی آکھیا۔

”منڈے نوں تھوہ لیکھاتے آیا نہیں پر میں خیال کرنی آں تسیں پرانے او،
 پچھلی پڑھائی لئی تسیں ای تھیک او۔“

ماسٹر جی جدوں پورے پیسیاں دا مطالبہ کیتا۔ راجو آکھیا۔

”ماسٹر جی اسیں کدھرے نے جانڈے آں۔ میں اپنے وڈے مُنڈے نوں
 مَنیہا گھلیا اے آؤندا ہویا ماسٹر جی لئی گھڑی لیا میں۔ تے نالے ماسٹر جی رفیق، شفیق
 ہر واری ٹیپ دج تہانوں سلام گھلدے نیں۔ رب دی سونہہ بُن تے پڑھن لکھن

دی لوڑ اسی نہیں رہی ۔

میں ؟ سلام گھلدے میں — ٹیپ کر کے دوواں نوں میرے دلوں پیار
آکھیں تے آکھیں آؤں تے ملن۔

ماسٹر جی لٹی ٹیپ والی گل نویں تے اچھ ج سی، راجو ٹھیک آکھدی سی، ہن
پڑھن لکھن دی کیہ لوڑ اے ۔

پر ماسٹر جی پرانے خلوص نال راجو دے پُتر تے دو جے مُنڈیاں نوں پچھلی
پڑھائی کراؤندے رہے ۔ جویں اگے کراؤندے سن، جدوں دا باہر جان آؤں دا
کم شروع ہويا ماسٹر جی نوں دنیا دے دیدیاں وچ سوکا دسداسی ۔ انج شاگرداں نوں
ترقی کیتیاں دیکھ کے اوہناں دا جی خوش ہوندا سی پر ہن پیراں تھیلیوں جویں کوئی پڑی
کھچ رہیا ہووے ۔

روز و انگ اوس دن وی اوہ پڑھی ڈاہ کے شاگرداں دی قطار دے سامنے
بیٹھے موعب دار آواز نال سبق رٹا رہے سن، گرمیاں دا لوڈھا ویلا ہولی ہولی ترکالاں
دل ودھ رہیا سی کہ کسے عین سر تے کھلو کے کے دی طرحاں سلام ماریا، اوہناں
دا کمزور دل کُتب گیا۔ آؤں والے اپنا تعارف کرایا۔

”ماسٹر جی ! میں رفیق آن پچھاتا نہیں ؟ میں تہانوں آؤندیاں ای پچھان لیا
تسیں اونویں دے اونویں اوہ“

ہاں میں اونویں دا اونویں ای آن — توں باہروں کدوں آیا ایس ۔
”بچ چھ دیہاڑے ہوئے نیں — ایہقوں لنگھیاں تے نظر پٹی دسو ہو رکیہ
حال اے“

”توں اپنا دس“
”عیش کرنے آن ماسٹر جی — اچھا میں چننا آن کسے نوں ٹیم دتا ہويا اے ۔

رفیق گٹ تے لگی ہوئی ڈیجیٹل گھڑی دل تکداڑ پیا۔ اوہ ٹر گیا تے ماسٹر جی نوں اوس
گھڑی دا خیال آیا جس والارا جو سال بھرتوں لا رہی سی۔ پوری ٹیوشن فیس نہیں سی
دیندی۔ اج دی شام ماسٹر جی دادل انھے خالی کھوہ وچ ڈگ پیا۔ خالی کھوہ وچوں
اک گونج سنائی دیندی سی۔

”کیہ اے، ایہ سب کیہ اے۔“

اج دی شام ادھناں نوں ساریاں پچھلیاں پڑھائیاں و ستریاں لگ رہیاں
سن فیروادھناں اپنے دلوں دھیان ہٹا کے ڈانا شروع کردتا۔

الف، زبر بے اب، تے زبر بے تب، زبر بے رب، لام زبر بے لب۔
کیسے شلو گمڑے شاگرد ہوکا لا کے اکھیا۔

لام زبر بے بیہ۔

”بیہ نہیں اوٹے لب۔“ ماسٹر جی نے صحیح کرایا۔

”نہیں ماسٹر جی — اب۔ تب۔ رب۔ بیہ۔“

سارے بالان کٹھے رولا پا دتا۔

(چنے دے اوٹے)

